

OMKRING STORE-KVALE I VESTRE SLIDRE

SIGVAT ANDORSØNS OG
ULVARNA JODGEIRSDATTERS
EFTERSLEKT TIL 1600

Utover i første halvdel av 1300-tallet finner man mange fremtredende folk i forbindelse med Store-Kvale i Vestre Slidre, enten som fastboende eller som eiere av jord.

Man har ridder (og sysselmann i nordre luten av Valdres?) *Audun Guttormsøn*. Han bodde på Kvale, men eiet også jord annetsteds — som skikk og bruk var i de dager. I 1309 solgte han således med gjenkjøpsrett gården Meleim i Årdal. Han skulde holde bryllup for en datter. Han manglet vel kontanter. I 1309 var han en av medforseglerne ved freden i Kjøbenhavn. Han må altså ha vært en ansett mann. Ellers vet man lite om ham. Han synes å ha vært borte fra Valdres i lengere tid. Først i 1324 finner man ham som første lagrettemann ved et par anledninger. Så forsvinner han for godt. Han regnes som en av stamfedrene for Losnafolkene i Valdres, idet Magnhild Jogramsdatter som blev gift med Fartein Filipusson på Semeleng, skulde nedstamme fra *Audun Guttormsøn*. Det er en mulighet. Men der fins ingen sikker hjemmel for det. Eller rettere sagt: ingen som helst hjemmel.

Audun Brandsøn nevnes som lagrettemann 1342, 1343 og 1344. Han er vel død under pesten i 1349. Han antas å ha bodd på Øvre Kvale. Den *Audun* à Huale som nevnes i lagrettesak på Feren i 1324, har enten vært *Audun Brandsøn* eller *Audun Gyrdson* på Nedre Kvale, kanskje helst den siste.

Sigurd Brynjølfson med husfroya *Gyda* solgte ifølge et oldbrev, datert Stee 7. november 1342, «fiordonghs bol ok iii manada matta bol i midgardenom à Huale» til *Bård* (på Midtstrand?). Handelen var avsluttet et par år tidligere, men der er nok blitt uenighet om oppjøret. *Bård* optar vidnesbyrd om at han har utbetalt hele kjøpesummen. Det har ellers ikke vært så ganske lite, *Sigurd* solgte til *Bård*. *Fjordunghs* bol var så meget

jord at derav betaltes i leie «fjordungr 8» eller et kvart skippund malt eller salt. Malt og salt var kostbare saker i den tid. Om Sigurd Brynjolfson foreligger der ellers ingen opplysninger. Han var neppe av valdresætt. Brynjolf er et navn som ikke forekommer ofte i oldbrev fra Valdres. Man skulde snarere tro han var av aurlandsætt eller Brynjolfene på Voss. Det er mulig han bodde i Valdres på grunn av sitt gifte. Det har vært anført at han skulde bo på Yrstad (en del av Nedre Kvale). Det kan hende han var far til Svein Sigurdson, hvis arvinger avstod 12 løbbol etter regnskap til kong Magnus i Midtre Kvale, de samme 12 løbbol som kongen i 1338 skjenket Pål Eiriksson. Men man vet det ikke. Sigurd Brynjolfsøn var måskje en bror av den lagrette-mann Jon Brynjolfsøn som forekommer i Slidre 1349—1364.

På Nedre Kvale bodde *Audun Gyrdson* med sin hustru, *Ingeborg Ogmundsdatter*. De hadde sønnene *Gyrd*, *Ogmund*, *Alf* og *Peter*. Sortedøden i 1349 må ha gått hårdt ut over familien. I begynnelsen av 1350-årene var den iallfall så omtrent utryddet. Det gav støtet til en langvarig slektsstrid som endte med at en ny ættegren, *Sigvat Andorsøn* og hans hustru *Ulvarna Jodgeirs* (*Jogeirs*)-datter, kom i varig besiddelse av eiendommen. Herom mere siden.

Om *Pål Eiriksson*, til tross for sine mange eiendommer i dalen, noensinne har bodd i Valdres etterat han kom med i politikken og statsstyrelsen, kan ikke bli annet enn et åpent spørsmål. Om han var født og opvokset i Valdres kan man heller ikke gå ut fra som givet. Man vet bare at hans slekt var bundet til stedet. Hans liv før begynnelsen av 1300-tallet er innhyllet i en tilsynelatende ugjennemtregelig dunkelhet.

Siden *G. Munthe* i «Samlinger til det norske folks sprog og historie» utkastet den tanke at *Pål Eiriksson* var sønn av *Eirik Duggalsøn*, som igjen var sønn av den siste norske underkonge på Suderøiene, *Duggal Rudhrison*, har den lokale personalhistorikk henholdt sig til denne slekts gang. Nærmere overveiet skulde der imidlertid være vektige grunner for å opta spørsmålet til ny drøftelse. Så meget mere som *Munthe* sikkert vilde vært den første til å slå følge, om han hadde levet idag. *G. Munthe* var inne på den opfatning at kong *Duggal* het *Duggal Eiriksson* og muligens var en etterkommer av *Ketil Krok* på *Torgar* i *Helge-*

land. Vi vet at det ikke var tilfelle. Duggal het Duggal Rudhrisøn og hadde sin slekt i Skottland og på øene. Var der slektskap mellom kong Duggal og Ketil Krok, som kom fra England efter slaget ved Stamford bro i 1066, må det ha vært på spinnesiden. Historien har iallfall glemt å notere det.

Attende mai 1307 oppretter fru Jertrud på Tom i Østfold «heil ok usiuk» sitt testamente. Hun hadde vært gift med den mektige og rike hr. Guttorm Gyduson. De hadde ingen barn. Guttorm er sannsynligvis død omkring 1299. I det år gav kongen til Mariakirken i Oslo jord som Guttorm Gyduson hadde eiet, og som kongen må ha inndratt under kronen. Disse inndragninger var på moten i første halvdel av 1300-tallet. Fru Jertrud var Pål Eirikssøns farsøster og søster av sysselmann og ridder Asle, som en tid skal ha innehatt sysselen i Nordre Valdres og tydeligvis har efterlatt sig en tallrik efterslekt. Fru Jertrud som ved testamentoprettelsen altså var «heil ok usiuk», har formodentlig da vært på tilbakereisen til Valdres, hvor hun regnet sig hjemme og aktet å tilbringe sine siste alderdomsdager.

I fru Jertruds testamente er der et påaktelsesverdige punkt. Det heter: «Item (gir jeg) til fataksom frendom minum à Valdrese til tyttughu kua at skipta deira millim med vitorde herra Asle brodor mins ok Pål brodorsonar mins ef deir liua minu lifui lengr.» Med vitorde d. v. s. med brors og brorsønns billigelse eller efter deres bestemmelse. Man slutter herav, hvad jo også var rimelig nok, at hverken ridder og sysselmann Asles eller den senere ridder, merkismann, féhirde, høvedsmann på Bergenhus og Akershus og første riksråd Pål Eirikssøns barn skulde tilgode-sees på grunn av sin fattigdom, likeså litt som fru Jertruds tredje bror, ridder Jon og hans, senere i det minste, meget fremskutte sønn Azzur, som forresten var med ved testamentets avfattelse. Da frender som regel betegnet søskenbarn eller ennu fjernere slektninger, gir fru Jertruds testamente et langt utsyn bakover. Når fru Jertrud betraktet Valdres som sitt egentlige hjemsted, d. v. s. fødested, må også det foregående slektledd, hennes for-eldre, ha vært fast bosatt i Valdres. Og der må ha vært grener av slekten som ikke var rukket ut over bygden og som i sin Valdres-almindelighet for den rike frue fortonet sig som fattige. Med andre ord: Var fru Jertrud, ridderne Asle og Jon og den

ukjente Eirik barn av kong Duggal, må også Duggal ha bodd i Valdres. Vi skal se på om der skulde være noen mulighet for dette.

Duggal og hans fetter Jon (Eogan), som var av blandet gammelnorsk og keltisk avstamning, kom i 1248 til Norge for å opnå utnevning til underkonger over Suderøiene (nu Hebriderne) av kong Håkon. Man må anta at de to fettere var født omkring år 1200. Jon blev ikke lenge i landet og reiste tilbake til Suderøiene med sin bestalling i lommen. Duggal derimot gikk det ikke så hurtig med. Kong Håkon synes å ha hatt en viss mistanke til hans troskap. Han blev i Norge til 1253 og deltok i kongens reiser i landet. Da han i nevnte år reiste tilbake til Suderøiene som utnevnt underkonge, måtte han efterlate sin sønn Eirik som enslags gissel. Det viste sig imidlertid med årene at Duggal blev en fullt så kongetro mann som fetteren Jon og var kong Håkon til megen nytte. Hvad Erik foretok sig under sitt ufrivillige ophold i Norge, vet man ikke. Da han kom til landet, var han vel en gutt på en 18—20 år. Kanskje har han benyttet anledningen til å finne sig et godt gifte blandt storadelen. Ledig gang er jo en rot til litt av hvert.

Skottene var med årene blitt mer og mer nærgående på øiene, og i 1263, om våren, utrustet kong Håkon en straffeekspedisjon til Skottland. Han stillet sig personlig i spissen for toktet. I «krapparraumi» på kongens skib var Eirik Duggalsøn. Ved øiene sluttet kong Duggal sig til flåten og blev en ubehagelig mann for skottene, som han fortrediget på alle mulige måter.

Som bekjent gikk det uheldig med kong Håkons store Vesterhavstokt. Han blev syk efter en altfor sterk påkjenning — såvel sjelelig som fysisk — og døde i desember 1263 på Orknøiene. Magnus Håkonsøn, som nu blev konge, var fra krigerstandpunkt sett en sau og greide ikke å ta det op med skottene. Våren 1264 sendte han Eirik Duggalsøn til Suderøiene som «landvernsmann» og iverksatte også endel andre forholdsregler. Men det hele manglet kraft, og det gamle stor-Norge ramlet sammen i løpet av et par år for aldri å reise sig igjen. I løpet av 1265 falt den ene efter den annen av Vesterhavsoienes høvdinger fra og gav sig inn under Skottland. Bare kong Duggal holdt sig tappert. Han hadde sine skib i sjøen og herjet kraftig på Skott-

lands kyster. Men i det kommende år måtte også han gi tapt. Den annen juli 1266 sluttet den skotske konge og vår såkalte Lagabøter fred — freden til Perth. Øene blev avstått til Skottland mot en pengesum — — som vi ikke fikk. Det var slutten på vikereriket Norge. Og innledningen til det Norge av småbrukere som engang skulde komme.

Vi er nu nådd til sommeren 1266. Kong Duggal hadde ikke noe godt ivente av skotterkongen og synes å ha forlatt farvannet allerede innen fredsslutningen i Perth. Han reiste til Orknøiene. Herfra drog han om vinteren over jul sammen med sin sønn Eirik til Norge. Islandske annaler beretter at Duggal døde i 1268, men ellers er kildene tause om den detroniserte underkonge. Eirik Duggalsøn blev av Magnus Lagabøter gjort til lendermann. Han blev værende i landet og inntok en fremskutt stilling. Han var betrodd ledelsen av flåten og hadde plass i riksrådet. I 1286 var han med og undertegnet et statsdokument som dronning Ingeborg utstedte. Han døde i 1287.

Vi ser at kong Duggal bare levde et års tid etter sin ankomst til Norge. Går vi ut fra at han har slått sig tilro i landet, hvorom man ellers ikke har noen kunnskap, må han i tilfelle ha tatt en meget hastig beslutning om å dra østover til Valdres. Det var i sig selv naturlig at kong Magnus følte sig forpliktet til å gi ham kompensasjon for tapet av hans underkongedømme på Suderøiene. Men det var ikke naturlig at sysselen over en inni landet liggende fjelldal som Valdres skulde bli valgt. Kong Duggal var først og fremst en dreven sjøulk. Jordbruk, fedrift og jakt var sikkert noe som lå ham fjernt. Men selv om han skulde være flyttet til Valdres umiddelbart etter ankomsten til landet, kunde det vanskelig gi hans barn noen hjemmerett på stedet. Så meget mindre som de paa det tidspunkt må forutsettes å ha vært voksne. Nu kan det tenkes som en mulighet at Duggal er blitt enkemann og gjengift under sitt første ophold i Norge fra 1248—1253 og at denne hustru har vært hjemmehørende i Valdres. Men kildene har ingenting å fortelle om noe slikt. Det blir hundre procent gjetning. Og en gjetning som står på svake føtter. I 1307, da fru Jertrud opretter sitt (tilleggs?) testamente, må hun ha følt alderdommen nærme sig sterkt. Hennes bror, Jon, synes død. Eirik er i samme stilling. Sira Pål, som muligens har vært nok en bror,

er likeledes død. Bare hun selv og Asle er tilbake av søskenflokken. Det tyder på at alderdommen har gjort sitt verk.

At Eirik Duggalson etter freden i Perth skulde ha fått Valdres i forlening og flyttet ditop med sine eventuelle mindreårige halvsøsken har heller ikke den indre troverdighet. Eirik var som sin far en mann av sjøen. Hverken hans sjømannsskap eller hans medlemsskap av riksrådet gjorde det praktisk og nærliggende at han bodde på et så avsides og vanskelig tilgjengelig sted som Valdres. I 1286 var han bevislig i Bergen. Datidens stormenn kviet sig ganske visst ikke for turer på uker og måneder i private velferdsanliggender. Men for et regjeringsmedlem, hvis overhode ovenikjøpet var en enkedronning, måtte det stille sig upraktikabelt å bo så langt borte. Hertil kommer at der ikke foreligger den minste faktiske opplysning om at Eirik Duggalsøn innehadde syssel i Valdres og bodde der. Man kan si det er meget påfallende at kong Duggals og hans sønn Eirik Duggalsøns slekt skulde forsvinne så totalt at den aldri mere kom til å gjøre sig gjeldende, til tross for kongehusets åpenbare moralske forpliktelser, men det hører til de ting som det ikke nytter å reflektere over. Det er selv i våre dager ingen ukjent ting at fremragende menns efterslekt skånselløst går over i glem-selen. Og historien er taus.

Alt sammenlagt skulde man synes å være på den trygge side når man avviser Pål Eirikssøns nedstamning fra kong Duggal Rudhrison. Man blir nødt til å innrømme at den ikke lar sig dokumentere. Den har overfor en nøie eftergåelse hverken den faktiske påviselighet eller den indre sannhet.

En positiv, omenn kildeløs opplysning i annen retning, tjener til bestyrkelse av at kong Duggal ikke kan være Pål Eirikssøns stamfar. Personalhistorikeren Hertzholm, som levde for et par hundre år siden, skrev i sin norske våbenbok, efter tidens skikk dessverre uten å angi kilde, følgende om Pål Eirikssøn: «Hr. Povel Erichsen som var av de Kroger (familien Krok), en mektig ridder i Norge, hvis forfedre var kommet av greveslekt i Engelland, og var av kongelig blod også her av Norge». Hertzholms anførelse, som har en meget bestemt form, går da ut på at Pål Eirikssøn stammet fra Ketil Krok på Torgar i Helgeland. Hvad det kongelige blod «her av Norge» sikter til kan ikke vites, da

Torgarættens gifteforbindelser mellom 1066 og 1250 er ukjent. Hertzholm var dansk født (1635—1693). Han var en allsidig og flittig skribent i juridiske, historiske og personalhistoriske emner. Etter å ha virket i sitt hjemland og være blitt utnevnt til kongelig historiograf sendtes han i 1675 til Norge som assessor i overhoffretten. Ved siden av sin dommergjerning må han ha benyttet anledningen til å studere norsk personalhistorie. Han skrev i denne tid sin Norsk våbenbok. Man har således ingen grunn til å bedømme Hertzholms anførsler som løs snakk. Sin viden om Ketil Krok kan Hertzholm ha hentet fra Snorres kongesagaer som i tiden fra 1599 til 1614 blev bragt frem igjen av glemselen gjennom presten Peder Clausen Friis' oversettelse. Den blev trykt i 1630-årene. Men hvorfra Hertzholm har skaffet sig kunnskapen om riksråd Pål Eiriksson og dennes tilknytning til Ketil Krok, er vanskelig å skjønne. Det må dels ha vært fra direkte kildestudier, dels fra slektsmeddelelser som siden er gått tapt. Det ligger her nær å tenke på Det Kgl. biblioteks brand i 1728. Ved denne brand blev en stor del dokumenter vedrørende norsk-islandske forhold av Arne Magnussøns samling luenes rov. Disse dokumenter må forutsettes å ha vært den Kgl. historiograf Hertzholm vel bekjent. At det ikke var et enestående tilfelle at Ketil Krok blev regnet for stamfar, har man et eksempel på fra Trondheim. Biskop Peder Krog regnet sig (ifølge «Gjersings jubellærere» I, side 371) å nedstamme i direkte linje fra Ketil Krok. Biskop Krog var født i Jylland i 1600-tallet. Men hans tippoldefar, Christen Krog, som var munk i Hamar kloster ved reformasjonens innførelse og siden blev den første lektor theologiæ i Oslo, visste å berette om avstamningen fra Ketil Krok. Professor Ludvig Daae håner biskop Krog blodig for hans påståtte avstamning. Men i våre dager ser vi jo ikke så hånsk på slike ting. At en munk i Hamar kloster satt inne med fyldige opplysninger om sin slekts opprinnelse høres jo ikke utrolig i sig selv. Tar man i betraktning at Pål Eirikssonætten noen slekttled tilbake før munken var vel fornaglet i Valdres og Gudbrandsdalen, finner man ennu mindre grunn til å avvise det hele med hån. Kan man imidlertid ikke legge noe mere i denne avstamningspåstand, så viser den iallfall at Ketil Krok har stått for senere slekter som en attråverdigg ophavsmann.

Det blir nødvendig å se litt nærmere på Ketil Kroks egen opprinnelse. Ifølge Snorres saga om Harald Hårdråde var Ketil Krok og Skule Tosteson, kallet kongsfostre, fordi han blev opfostret hos Olav Kyrre, brødre. De kom til Norge efter Harald Hårdrådes nederlag og død ved Stamford bro i 1066. At Skule var sønn av Toste Jarl av Northumberland og blev stamfar til den mektige Reinätten er hevet over tvil. Litt usikrere er det med Ketil Krok som Skules bror. Snorre sier som allerede nevnt at de to var brødre. *Morkinskinna*, den eldste av alle bearbeidelser efter originale islandske kilder og samtidig med Snorres *Heimskringla* (1220—30), uttrykker sig således: «Da kom til Norge med kong Olaf Skule, sønn av jarl Tostig Godwineson, og Ketil Krok nordfra Hålogaland . . .» P. A. Munch til eksempel har heftet sig ved dette «nordfra Hålogaland» og villet utlede den mening at Ketil egentlig var fra Hålogaland og at han av en eller annen grunn hadde vært fordrevet til England og nu vendte tilbake. Men når man erindrer at disse ord var skrevet halvannet hundre år efter, kan det måskje efter almindelig sprogbruk være tillatt å si at de ikke hadde noen annen betydning enn den å markere at Ketil Krok var kommet til å bo i Hålogaland. *Fagrskinna*, noe yngre enn *Heimskringla* og *Morkinskinna*, nevner bare Skule. Også det kan ha sin naturlige forklaring: Det laget sig slik at Skule efterhånden kom til å innta en mere fremskutt plass i den almindelige bevissthet enn den avsidesboende lendermann Ketil Krok i Hålogaland, og man var i de dager meget sparsom i sin omtale av personer. Skule kongsfostre er den eneste av tidens stormenn som får en utførligere omtale. Selv Olaf Kyrre med sine syvogtyve års regjeringstid får i sagaen ikke stort mere enn hvad man kunde kalle en notis. Han var ikke krigersk nok, og de menn som bistod ham i å bygge landet op på fredelig vis, var efter tidens smak heller ikke større omtale verd.

P. A. Munch går til å begynne med i sitt verk «Det norske folks sprog og historie» ut fra at Skule og Ketil er brødre. Men efterhånden får han betenkeligheter og setter et spørsmålstejn ved Ketil. Ketil Kroks hærskomst blir på den måten uavgjort. Men det lar sig dog stille motgrunner op mot Munchs tvil, deriblandt foruten alle de allerede nevnte at Snorre da han skrev sine kongesagaer var en venn og omgangsfelle av Skule kongsfostres og

eventuelt Ketil Kroks pårørende, hertug Skule Bårdsen, kong Håkon Håkonsons bitre politiske motstander. Det vilde være helt merkelig om Snorre som var en spørger av første slags, hadde undlatt å konferere med Skule Bårdsen om hans slekt, før han omhandlet den i sitt verk. At Skule Bårdsen skulde være ukjent med sin slektsgang er utenkelig. I den tid var det ikke bare en æressak, men også en økonomisk sak å kjenne sin ætt, og det forlangtes av en mann av storfolk at han kunde rekken til niende ledd. Men fra Skule Bårdsen til Skule kongsfostre og Ketil Krok var der bare fire ledd. Det vilde vært så meget merkeligere om Snorre hadde optrådt helt på egen hånd her og dokumentert et falsum ved å si positivt at Skule og Ketil var brødre som det i annen forbindelse fremgår at Skule Bårdsen må ha gitt Snorre personlige opplysninger fra England. Naturligvis kan det anføres at Snorre er blitt forvansket av senere sagaavskrivere. Men det kan iallfall i hans originaltekst ikke ha stått at Ketil Krok *ikke* var bror av Skule kongsfostre. Og det skulde jo ligget nokså nær for Snorre å komme nærmere inn på Ketil Kroks slektsforhold, når Ketil var så nær knyttet til Olaf Kyrre og blev vist en særlig omhu av kongen. Ganske visst hadde det ulykkelige slag ved Stamford bro tynnet sørgelig op i rekken blandt Harald Hårdrådes menn. Men sammen med Olaf fulgte der allikevel så mange med tilbake til Norge at det blir påfallende at Ketil Krok fikk en så fremtredende plass i følget og i kongens gunst, hvis han bare var en almindelig fordreven hålogalending. Alex. Bugge skriver i sin Norgeshistorie om Snorre: «Snorre har siktet og kritisert sine forgjengere (de islandske fortellere), utskilt det han ikke trodde på og bragt orden og sammenheng i fremstillingen. Hans verk var helstøpt og fullødig — både kunstnerisk og videnskapelig.»

Skule kongsfostres (og Ketil Kroks?) far, Toste Jarl av Northumberland var sønn av jarl Godvine av Wessex. Den engelske konge Edvard Confessor var et nokså vissent mannstimmer. Han var gift med jarl Godvines datter Eadgidha. Men han anså det for stridende med sin opfatning å sette barn inn i verden og levet et skinnekteskap med sin dronning. På den måten blev landet uten en tronarving. Den faktiske styrer i riket under Edvard Confessor var jarl Godvine. Han var en krafttype

og regjerte både landet og kongen etter behag. Godvine var angelsakser av herkomst. Han var gift med en søster av Ulf Jarl, far til den danske kong Svein. Godvine hadde flere sønner, deriblandt Harald og Toste. De var selvrådige naturer og kom snart på spent fot med hinannen. Det skyldtes ikke minst at kongen foretrakk Toste. Da Godvine døde i 1053, etterfulgtes han som jarl av Wessex av Harald. Harald Godvineson var en sterk og handlekraftig natur og benyttet uten betenkning anledningen ved den barnløse Edvard Confessors død til å opkaste sig som Englands konge. Sin rival, broren Toste, drev han i landflyktighet. Toste var imidlertid ikke den som gav sig så hurtig over. Han var gift med en søster til grev Baldvin av Flandern, som tilhørte det tyske welfiske kongehus. Til ham drog Toste og bad om hjelp mot broren. Grev Baldvin vilde forsiktigvis ikke innblandes i broderstriden. Så reiste Toste til sin fetter, kong Svein, i Danmark og fremsatte samme anmodning. Men heller ikke Svein var lysten på en krig med Harald Godvineson og sa nei. Men Toste gav sig ikke. Han drog op til Norge og forela sin sak for Harald Hårdråde. Kongen syntes nok det kunde være bra å komme over til England og få luftet sitt krigermot og slo til. En hær blev utrustet, og i 1066 stevnet man mot England. Det kom til slag ved Stamford bro. Som følge av Harald Hårdrådes overmodighet og uforsiktighet blev den norske hær meiet ned. Både kongen og Toste Jarl falt. Endel av mennene reddet sig ombord i skibene, hvor den norske tronarving, Olaf, senere Kyrre, opholdt sig. Det lyktes Olaf å få en antagelig fred med Harald Godvineson. På den måten kom Skule kongsfostre og Ketil Krok til Norge. Harald Godvineson fikk imidlertid ikke nyte sin kongeverdighet i fred rett lenge. Den normanniske tronpretendent Vilhjalm (Erobreren) var landet i England og rykket nu med friske krefter mot Harald Godvineson. Slaget ved Stamford bro hadde vært en sterk påkjenning for Harald Godvinesons hær, og da det kort etter kom til slag ved Hastings med Vilhjalm, lå Harald under i kampen. Han falt i slaget, og Vilhjalm opkastet sig til konge av England. Vilhjalm som også var gift med en søster av grev Baldvin, var således onkel til Skule kongsfostre (og Ketil Krok). Dette har det en viss betydning å være opmerk-

som på: Slekten på Torgar i Hålogaland som må være Ketil Kroks etterkommere, brukte i et par hundre år fremover i tiden med stor iherdighet navnet Vilhjalm. Hvis nu Ketil Krok var en fra Hålogaland fordreven nordlending som kom tilbake til hjemstedet og blev gift med en lokal pike, kan man spørre hvorfra ætten hadde fått det sjeldne utenlandske navn Vilhjalm og hvorfor den så standhaftig holdt på det gjennom århundrer. Man kan ikke gi noe rimelig svar. Men går man ut fra at Ketil Krok var Toste Jarls sønn og hadde den engelske konge Vilhjalm til onkel, denne onkel som hadde gjort det av med Toste jarls forhatte bror Harald, blir det en naturlig grunn for Vilhjalmnavnets opphøielse til spesielt slektsnavn på Torgar. I denne forbindelse skal det også nevnes at Torstein var et gjennomgangsnavn i Pål-Eirikssøn-ætten og at man i denne ætt hadde en forkjærlighet for tilnavn.

Vilhelm er et navn som var meget sjeldent i Norge i middelalderen og synes å ha vært forbeholdt Torgar-ætten. Først i 1300-tallet blev det litt hyppigere, men bevaret sitt fremmede preg. Sagaen nevner en lendermann Vilhjalm Skinnare i Helgeland, død 1137. I 1184 falt en Vilhjalm av Torgar mot Sverre i Norefjorden. En Vilhjalm av Torgar var høvedsmann på Skule Jarls skiber. Han blev drept av birkebeinerne i Nidaros. Han kunde fått grid, om han hadde ønsket det, men hånden var allerede hugget av ham, og han vilde ikke leve som krøpling. Under kong Eirik Magnussøn eller rettere sagt hans mor, enke-dronning Ingeborg, var der 1283 en stallare, Gudlik Vilhjalmson. I 1292 finner man en Vilhjalm av Torgar som gesant i Skottland. I 1295 megler han mellom erkebiskopen i Nidaros og hans «chorsbrødre». Han levde ennu i 1301. I begynnelsen av 1300-tallet bodde der en Vilhjalm i Bergen, kanskje far til den Elin Vilhjalmsson som ved midten av århundredet arvet godset Finnin. På Høine i Valdres har man Vilhjalm Eiriksson i årene 1340—60. Denne Vilhjalm kan også ha vært far til Elin.

Til tross for at Vilhjalm av Torgar hadde stått på Magnus Erlingsøns side og kjempet mot Sverre, lot denne slekten beholde Torgar, hvor den var å finne langt nedigjennem middelalderen. I dansketiden var eiendommen kommet i hendene på Benke-

stokker, Gyntelbergere og lagmann Gjert Lange, til sine tider også Staten. Siden kom den i varig besiddelse av de Angelske stiftelser.

Kong Olaf giftet Skule med sin frendkone, Gudrun Nevesteinsdatter. Gudruns mor var Ingrid, datter til Sigurd Syr og Åsta. Skule blev stamfar til den mektige Reinætt, som blandt andre fremtredende menn fostret den bekjente Bård Guttormsøn på Rein som i det ene av sine tre ekteskaper var gift med Erling på Kvies datter og med henne blev far til den både berømte og beryktede hertug Skule Bårdsen, hvis tragiske tevling med Håkon Håkonsøn om kongeverdigheten er oss alle bekjent både fra historie og diktning.

Ketil Krok blev — som vi allerede har hørt — ekspedert til Hålogaland som ekteskapskandidat, og hvis piken overhodet blev spurt, må hun ha vært villig til å si sitt ja. Mange «storfolk» blev efterhånden resultatet.

Mens Harald Hårdråde ennu var i landet, avla han et besøk på Torgar hos en mektig mann ved navn Aslak. Aslak falt i unåde hos kongen fordi han hadde latt sin sønn, Heming, opdra hos finnefolk. Kongen aktet nok å ta livet av Heming, men Heming kom sig ved et under unda og rømte til England. Han blev med i slaget ved Stamford bro og kom indirekte til å bli skyld i kongens død. Alt dette er nu sagn og ikke historie. Men man kan jo, om man vil, dra den slutning at det var en datter av Aslak, Ketil Krok blev gift med. Aslak (Asle) var et meget benyttet navn i Pål Eirikssønættens i Valdres eller rettere sagt i hans farbror Asles ætt.

Fraregnet Ketil og kvinnenavnet Elin, samt Vilhjalm og da meget betingelsesvis Aslak, er der ikke til Torgar festet bestemte navn. Dette gjør det dobbelt vanskelig å forfølge slektsgangen. Den eldste forekommende Elin på norrønt område var Elin Eiriksdatter, datterdatter av orknøjarlen Ragnvald, som oprindelig het Kale Kollson og var fra Agder. Han døde 1158 (Flateyboken II, side 512). En søster av ham blev på kongens tilskynnelse gift med lendermannen Jon Petterson Fot av den meget fornemme Aurlandsættens i Sogn. Herfra skriver sig antagelig Kollnavnet på Store-Kvale. Fra Aurlandsættens er vel også Håreknnavnet, som blev båret av Pål Eirikssøns hustrus far

— Sigrîd Håreksdatter — kommet. En datter av Telemarkhøvdingen Hårek av Seterdal, Helga, blev på 1100-tallet giftet inn i Aurlandsætten. Håreknavnet synes ellers ikke å ha vært brukt i Sogn og Valdres. Det dukket senere opigjen i Pål Eirikssonætten i Gudbrandsdalen. Men i Valdres fikk det ikke rot. Elinnavnet binder i all sin sjeldenhet på en måte flere ættegrupper sammen. Erling Vidkunsøn var gift med en Elin Toresdatter, datter av baron Tore Håkonsøn. Baron Smid Eiriksson var gift med en Elin (i begynnelsen av 1300-tallet). Sysselmann Guttorm Eiriksson i Søndre Gudbrandsdalen — bror av Pål Eiriksson — var gift med Elin Olafsdatter som ifølge skifte av 1317 (Dip. n XIII, 72) hadde eiendommer både i Sverige og Norge. Elin Vilhjaldsdatter på Finnin på Voss var gift med Botolf Endresøn fra Sogn. Fra uviss tid er der med runer skrevet Elin på en senere forsvunnen sten fra Skrautvål kirke i Valdres. Også til den bortgjemte Skrautvålbygden har altså en Elin funnet frem. Og hun har vært en såpass betydende dame at der er reist en sten til hennes minne. Det skulde være et fingerpek om at der i bygden har bodd folk som hørte til den ovenfor nevnte slektskrets. Pål Eirikssonætten kommer her i første rekke. Elinstenen sammenholdt med at der mellom 1340 og 1360 på Høine i Valdres bodde en adelsmann Vilhjalm på Høine, skulde gi én rett til å slutte at Torgarætten ikke har vært fremmed for Valdresbygdene. Bemerkelsesverdig er det også at Ketilnavnet var adskillig i bruk i Valdres, mens det tilsynelatende var ukjent i Sogn til tross for det livlige samkvem såvel slekts- som handelsmessig mellom de to strøk av landet. Hvis man holder fast på den tanke at Torgarætten hadde sine utløpere i Valdres og trekker den slutning at Erling på Kvie var et medlem av denne ætt, får man en naturlig forklaring på at Bård på Rein søkte til Hurum i Vang for å finne en kone. Det er de gamle slektstradisjoner som har ført ham dit. Begge ættegrener har hatt samme utspring, og de har vært likeverdige i social anseelse. Man var standsmessig nøieregnende, hvem man giftet sig med i gamle dager. Det var ikke tale om å praktisere noen Bernadottemetode dengang.

Oldbrevene viser at der påfallende ofte inntrer forbindelse mellom Pål Eirikssonfolkene og ridderslekten Smid. I biskop Eysteins jordebok (Den røde bok) anføres der at en viss

Guttorm gav gården Arkarud (nu Alkerød) til Bergs kirke for Eirik Smids sjel. Eirik Smid var ridder. I «Samlinger til det norske folks sprog og historie» I, 146, utkaster G. Munthe den tanke at ovennevnte Guttorm var Guttorm Gyduson på Tom i Østfold. Det kan passe. Men det passer også om Guttorm var sysselmann i Søndre Gudbrandsdalen, Guttorm Eiriksson. Slektsmessig kommer det ut på ett, da Guttorm Gydusons hustru jo var Guttorm Eirikssøns farsøster. I parentes sagt har professor Ludvig Daae i Historisk tidsskrift III, bind 4, hevdet med god argumentasjon at baron Guttorm Gyduson (Gyridson) var en ætling av kong Inge Bårdson av Reinsættan og sønn av Brynjulf Jonsøn på Kvale i Sogndal. Er dette tilfelle, beveger man sig atter igjen innenfor en bestemt ættekrets: Rein—Torgar—Pål Eiriksson. Hvorfor skulde nu Eirik Smids sjel ligge denne giver så tung på sinne? Årsaken kan vanskelig være en annen enn nært slektskap. Bønnehold og lysbrenning var formen for barnsøskens eller foreldres omsorg for hedengangne kjæres sjelelige vel dengang. Å ofre en hel gård i et slikt øiemed kunde naturligvis bare rikfolk. Eirik Smid var rimeligvis far til ridderen Smid Eiriksson. Smid Eirikssøns hustru het som før nevnt Elin. (D. N. XV, 3, 1321, jfr. VII, nr. 458 og 681.) — På Sandvin i Hardanger er der i 1324 en ætledning. Der optrer en Pål Smid. Ved ætledningen forekommer der flere navn som kjennes igjen fra Pål Eiriksson-ætten i Valdres. — På Midtstrand i Aurdal, Aslegrenens eiendom, forekommer i 1331 en Olav Smid. (D. N. II, 186. Og II, 157.) — Da fru Jertrud på Tom døde barnløs, har formentlig hennes slektinger arvet henne, deriblandt sysselmannen Guttorm Eiriksson. Han hadde en sønn, Ogmund Guttormsøn, som bodde på Tom. Han var ridder.

I 1353 avlegger Ogmund et regnskap fordi «Hr. Guttorm måtte dra til kongen». Ved denne anledning nevnes en Helge Smid. I 1354 da Gjertrud Pålsmid (Pål Eirikssøns sønnesønns datter) og hennes mann, Arnbjørn på Sogn (vel gården Sogn ved Oslo) sikret sig «leiested» for hennes avdøde far, var Ogmund Guttormsøn med ved ordningen.

I Valdres var navnet Smid heller ikke ellers ukjent. Man hadde en Egil Smid, Diplom I, 216, 1341 og en Kolbjørn Smid II, 213, 1343, videre en Isak Smid på Kvale, lagrettemann, Diplom

XIII, 11, 1339. Det kan dog hende at noen av disse ikke har hett Smid, men vært smeder av håndtering. — I første halvdel av 1300-tallet hadde man en ridder og statsmann Gyrd Smidson. Uten å understreke det kan man minne om at Ketil Krok og Skule Tosteson hadde en farbror som het Gyrd. Der fantes i Oslo en Smidsgård. — Navnet Smid forekommer langt tilbake, men var meget sjelden til tiden omkring 1300. Siden blir det noe hyppigere. Det må antas å stamme fra England. Den første Smid man treffer på, er Askell Smidz, død 1137. (Codex Frisianus, 329; Morskinkinna, 212; og Fagerskinna 349). — En annen Smid finner man å være død 1219 (Codex Frisianus 419; Flateyrbok III, 37.) — I 1279 er der en Arne Smidsøn (D. N. II, 19). I første fjerdedel av 1300-tallet møter man så baron Smid Eirikssøn. Han omhandles i flere oldbrev i denne tid. Her skal nevnes ett: D. N. XV, s. 3, 1321. Datert Tunsberghus. Det gjaldt en eiendomssak mellom Smid Eirikssøn og hans hustru, fru Elin, på den ene side og Sigurd Haller og hans hustru, Lucie Gudbrandsdatter, på den annen. Pål Eirikssøn, lagmann Guttorm Kolbjørnsøn, sysselmann Håkon Ogmundson og Alf Håkonssøn var dommere. Dommen gikk ut på at Sigurd Haller og hustru skulde ha 12 eller 14 øresbol i Tune i Kvikne i Fron, mens hr. Smid og fru Elin skulde ha de 10 øresbol jord som hr. Jon hadde gitt Lucie Gudbrandsdatter i hjemmefølge. Hr. Jon var formentlig Pål Eirikssøns farbror og far til ridder Azzur Jonson. Man skjønner at det er en regulær familietvist, man her har for sig.

På bakgrunn av disse samvirkende fakta kan man vel våge den hypotese at der i Torgarætten har vært medlemmer som har benyttet navnet Smid, og at Pål Eirikssøn, Guttorm Eirikssøn, Vilhjalm Eirikssøn på Høine var søsken eller halv søsken av ridder Smid Eirikssøn og barn av den Eirik som nevnes i Røde bok. Også Anders på Hande tør i tilfelle måtte regnes til søskenflokket. Da hans datters to uekte sønner i 1316 med stor pomp, endog under medvirkning av Sigvat av Leirhola og selve kongen, lyses i kull og kjønn, ser man at den ene av sønnene heter Eirik.

Hypotesens sluttresultat skulde da bli at Pål Eirikssøn stammet fra ridderslekten Smid, og at Smid var en annen form for Krok-ætten på Torgar. Hos Pål Eirikssøn-ætten vil man som før

nevnt finne at der har vært en forkjærlighet for tilnavn. Pål og hans sønn Eirik kalte sig Skjor. Pål's annen sønn, Sigurd, bar det sjeldne, men for et nutidsøre ikke synderlig staselige tilnavn: Kyraugha.

Ett spørsmål melder sig: Var de innbyrdes i slekt disse familier på Store-Kvale i 1300-tallet? Der foreligger ingen direkte opplysning herom, men bare deres bosettelse på stedet skulde vel helst ha sin grunn i gammelt slektskap. At der ved giftermål efterhånden vilde bli beslektethet er iallfall naturlig. Når en samling socialt likeverdige folk bor i grend sammen, slekt efter slekt, må det nødvendigvis så langt loven tillater det bli samgifte over det hele. Selv utenfor loven blev det nok i middelalderen ikke sjelden laget til bryllupp. Bestikkelser av embedsmenn, gaver til kirken, bevisste fortelser — ja, åpenbar tilsidesettelse av lovens bud, om man var sterk og høibyrdig nok til det, var veien.

Man kan ikke følge videre alle dem, oldbrevene stedfester til Store-Kvale før sortedøden. Om Audun Brandsøn på Øvre Kvale hadde barn, vet man således ikke. Der forekommer en Eirik Audunsøn, en Gunnar Audunsøn og en Jogram Audunsøn. Jogram var vel sønn av Audun Rolfssøn, men de to andres avstamning er ukjent.

På Midtre Kvale fortsatte — etter alt hvad man kan dømme — Pål Eirikssøns ætt. Koll Eirikssøn må ifølge tid, navn og eiendomsforhold ha vært sønn av Eirik Pålson Skjor. Eirik Pålson tituleres i «Røde bok» Sira. Sira var både en geistlig og en verdslig titel. Men Eiriks livsstilling er ukjent. Kanskje har han slått sig tilro med å administrere sin far og mors og sine egne jordeiendommer. Kirkelige interesser har han iallfall hatt. Han gav meget til kirken.

*

På Nedre Kvale rykker der kort efter 1300-tallets midte inn en ny ættegren som avløser av Audun Gyrdsons slekt i dens rette linje.

Det ser ut som sortedøden har gjort et sterkt innhugg i Audun Gyrdsons familiekrets. Der oppstår tvist om retten til eiendommen. Og dermed er signalet gitt til en ættestrid som holdtes gående i mange år fremover. Valdres har nok i det hele tatt vært hårdt hjemsøkt av pesten. Lenge efter merker man efter-

dønningene. Slekter forsvinner og oldbrevene blir færre. Også økonomisk blev tiden efter sortedøden en hård påkjenning. Den bidrog sammen med meget annet til å forberede grunnen for vårt ulykkelige nederlag i forholdet til Danmark.

Den drivende kraft i søksmålet mot de overlevende av Audun Gyrdsongrenen var *Sigvat Andorsøn* på hustruen, *Ulvarna Jodgeirsdatters* vegne. Da både Sigvat Andorsøn og Ulvarna Jodgeirsdatter var nye navn i Valdres, øker det muligheten for å kunne følge dem og deres efterslekt nedigjennem tiden. Sigvat var et adskillig benyttet navn i Valdres og har sin mest fremtredende bærer i ridder Sigvat av Leirhola i Vang. Andor har ikke — som man har trodd — noe med Anders å gjøre. Det kommer av Arnthor og var et spesielt trøndersk og nordlandsk navn. Men det fantes også i Sogn fra Sverres tid (Arnthor på Kval i Sogndal) og fremover. I 1300-tallet forekom det særlig i Hafslo og Aurland. Ulvarna var et for hele landet ganske enestående navn. Nu forekommer jo kvinnenavn forholdsvis meget sparsomt i diplomene. Men Ulvarna er helt singulært. Jodgeir er nærmest et trøndersk navn hertillands. Det tør kanskje kunne avledes av det engelske Eadgar. I Valdres blev det likesom navnene Andor og Ulvarna innført av ekteparet Sigvat Andorsøn og Ulvarna Jodgeirsdatter. I Valdresbygdene fikk disse navn aldri noen almindelig utbredelse. Ulvarna gikk helt ut. Andor og Jodgeir holdt sig strengt innenfor slekten. Tilsist gikk også Andor ut. Jodgeir (Jogeir, Jøger, tildels forvansket av danske embedsmenn til Jørgen) har holdt sig til vår tid. Brand og Gyrd holdt sig temmelig lenge. Men nu er de, såvidt vites, forsvunnet. Gyrd går dog igjen i formen Jul. —

Første gang man gjør bekjentskap med ekteparet Sigvat Andorsøn og Ulvarna Jodgeirsdatter er i året 1353. Et diplom av 20. februar 1353, datert Kvale, forteller om et slektsmøte eller en lagrett som har vært holdt til opklaring av slektskapet mellom arvingene etter Gyrd Audunsøn og hans mor, Ingeborg Ogmundsdatter. På den ene side har man Gyrd's brorsønn, Gudbrand Alvssøn, på den annen side Ulvarna Jodgeirsdatter. Ulvarna hevder at hun går foran Gudbrand Alvssøn, og det synes som om retten gir henne medhold. Det blir iallfall henne og hennes mann som kommer i varig besiddelse av Nedre Store-

Kvale. Men i dette dokument av 1353 om slektskapsforholdet mellom de to parter manøvreres der med så mange ukjente faktorer at det neppe vil kunne lykkes å få regnestykket til positivt å gå op. Man får vite at Ulvarna er søskenbarn av Olav Petersøn som igjen er søskenbarn av Gudbrand Alvssøn. Hennes mor, Sigrid, og Olav Petersøns mor, Inga, er halvsøstre, men hvem de var døtre av får man ikke vite. Sannsynligvis het faren Tore. Hvem Ulvarnas far, Jodgeir, var og hvor han var utgått fra, er helt uvisst. Oldbrevene har ingenting å berette om en Jodgeir i Valdres, og navnet er i det hele tatt sjeldent. Det skulde nærmest være av trøndersk hjemsted på norsk grunn.

Sigvat Andorsøns slektsforhold blir det anledning til å komme tilbake til senere.

Gyrdslektens like linje, som må vike for de to nykomlinger, synes å ha vært gammel på Kvale. Nærmest bakenfor Gyrd Audunsøn og hans brødre har man Audun Gyrdson og hans hustru, Ingeborg Ogmundsdatter. Audun Gyrdson nevnes siste gang i 1340 (oldbrev XIV, 1340, Stee) og er død engang mellom dette årstall og 1353. Også hans far later til å ha bodd på Kvale. I biskop Eysteins jordebok, side 95, angående gaver til kirken leser man:

«I Straumi ii aura bol gaf Ulvildæ firi saal Giurdz a Hwale ok Aaso kono hans.» Og videre, på side 107: «I Straumi næst austan at Lidæsundi ij aura bool fs. saal Giurdz a Huale ok Aaso kono hans.»

Ifølge et diplom, V, 123, 1341, melder biskop Håkon i Bergen almuen i Valdres at han har overdratt til Asle Helgesøn gården Nes i Vangs sogn, som fru Åsa gav til Bergens domkirke. Noen gård Nes kjennes ikke lenger i Vang. Men Nes er antagelig det samme som Vennes. Nu heter hele østsiden av Vangsmjøsen Vennis. Men ennu i skattelisten av 1520—30 er der opført tre gårder Vennes. De lå som det synes på det nuværende Hambre og Oldres grunn. Hundre år tidligere (diplom II, 488, 1420) tales der i dette strøk om «lauseland» og «alro teighenom ok kalstødhet det øfra som ligger i lausalanz aa i Wanghsokn a Nørdralotanom a Waldrese.» Det er øiensynlig utmark det gjelder. Noen gård Lauseland har såvidt vites aldri eksistert. Er det gården Nes, det her dreier sig om, må den ha vært nedlagt

engang i tiden mellom 1341 og 1420, kanskje etter sortedødens herjinger. Hvis den «fru Åsa» som skjenket Nes til Bergens domkirke, er den samme som Gyrd på Kvales hustru, hvilket vil være rimelig, da det passer med tiden, og navnet Åsa var lite benyttet i Valdres i de dager, har altså Gyrd den eldre på Kvale vært adelsmann. Ellers vilde hans hustru ikke blitt benevnt frue. Ovennevnte Ulvhild som har vært bekymret for Gyrd og Åsas evige vel og derfor appellert til kirkens medvirkning, har rimeligvis vært ekteparets datter. Det er grunn til å tro at hun var gift med adelsmannen(?) Odd Jorundsøn på Øie i Lærdal. Odd og Ulvhild var engang i et betenkt øieblikk blitt enig om å skjenke endel gods i Selte, Midtlysne og Krangøy til Munkeliv kloster for å sikre sig kost og losji på sine gamle dager. Etter deres død optrådte svigersønnen, Thorald Barkleif, på sin datters vegne og bestred klosterets rett til jorden. Også fire månedsmatabol på Lærdalsøren, som Thorald Barkleif og hans svigermor, Ulvhild, var blitt enig om at klosteret skulde ha, forholdt han Munkeliv. Thorald må ha vært fast overbevist om at hans svigerforeldre ikke hadde møtt noen uovervinnelig motbør hinsides. (Diplom XII, 60, 1323. Lærdalsøren. Og XII, 66, 1325, Bergen.)

Det må ha vært kraftige argumenter, Ulvarna kjørte op med, siden de kunde vippe fire slektledd Gyrd—Kvale av pinnen. I en håndevending har det dog ikke gått. Åtte år senere er saken igjen fremme (diplom III, 255, 1361, Stee). Da optas der igjen vidnesbyrd om slektskapet mellom Gyrdfolkene og Ulvarna efter Sigvats stemning mot Gudbrand Alvson i Kyrningen i Oslo. Man får slått fast at Gyrd Audunssøn overlevde sin mor, Ingeborg, at Olaf Petersøn dengang levde og at Sigvat Andorsøns hustru, Ulvarna Jogeirsdatter, Olavs søskenbarn, lever ennu. Det har kanskje hersket tvil om rangen mellom Ulvarna og Olav første gang. Men i 1361 er også Olav død, og nu føler Ulvarna sig sterk nok til å våge en ny dyst med Gudbrand Alvssøn. Man hører ikke mere til saken. Men Sigvat og Ulvarna kommer i varig besiddelse av Nedre Kvale, så man må slutte at de har gått av med seiren.

Når så er skjedd må sammenhengen være den at odelsretten til Nedre Kvale skyldes kvinneledd i Gyrdfamilien.

I den tid det her gjelder levde en mann som het Ogmund.

Han hadde stor efterslekt i Valdres og meget jord. Han må antas å være identisk med den Ogmund Gautsøn som i sitt siste ekteskap var gift med Ingeborg Paulsdatter (Pål Eirikssøns datter?) og som bodde på den senere forsvunne Åsgård ved Lærdalselvens utløp. Han hadde måskje tilnavnet Karl. (Diplom I, 272, 1354). Skrivemåten av hans navn var vakkende. Snart kalles han Anund (Diplom IV, 68, 1306), snart Ogmund, snart Sigmund (Diplom XII, 61, 1323). Hans sønn benevnes Eirik Ougmundson (Diplom XII, 60, 1323).

Første gang man støter på Ogmund i Valdres er i et diplom II, 206, 1334. Ogmund og Tore har satt hinannen stevne for å gjøre op et mellemværende angående Ogmunds datterbarns gods. Hvis de ikke blir forlikt i mindelighet, skal de innanke saken for Gulating. Tore er tydeligvis Ogmunds svigersønn. Nu er konen død, og Ogmund forlanger skifte på sine datterbarns vegne. Man får i forbigående vite at Ogmunds kone heter Ingeborg og at han har skjenket sin datter, Inga, jord i Ormestad. Man må slutte at Ogmund også er far til Audun Gyrdsons hustru, Ingeborg Ogmundsdatter. Det blir senere, ved oppstillingen av Sigvat Andorsøns slektsrekke bakover, anledning til å gå mere detaljert inn på Ogmunds forhold. Her skal vi bare beskjefte oss med arveretten til Nedre Kvale.

Går vi ut fra at Ogmund iallfall delvis er kommet i besiddelse av sin jord i Valdres gjennom sitt gifte med Pål Eirikssøns datter, blir det henne odelen følger på Kvale. I ekteskapet med Ingeborg Pålsdatter har Ogmund to døtre, Ingeborg, gift med Audun Gyrdson, og Inga, gift med Tore. Inga dør og etterlater sig datteren Sigrid. Så gifter Tore sig igjen og får en datter, Inga, opkalt efter hans første kone. Sigrid og Inga d. y. er altså halv søstre. Sigrid er odelsberettiget til Kvale gjennom sin bestemor, Ingeborg Paalsdatter. Inga ikke, da hun har en annen odelen uvedkommende mor. Så sørger en dødbringende farsott for at spørsmålet om odelen blir reist. Efter nøie granskning finner man formentlig at Inga Ogmundsdatter har vært eldre enn søsteren Ingeborg Ogmundsdatter og dermed blir Ulvarna Jageirsdatter, datterdatters datter av Ingeborg Pålsdatter og datter av Sigrid Toresdatter, den fortrinsberettigede.

Omkring årene 1354—55 er Sigvat og Ulvarna begynt å kon-

sentrere sig om Valdres. På det tidspunkt (diplom XVI, 16, 1355, jfr. II, 317, III, 295, 307, 319 og 340) selger de gården Hellen i Våge i Gudbrandsdalen til Sigurd Pålson (Pål Eirikssøns sønn). Handelen avsluttes på Torstad i Hurum. Hvor meget der skal legges i valget av sted er ikke godt å vite. Enten må Sigvat og Ulvarna ha eiet og bebodd Torstad dengang. Eller de er kommet over fjellet fra Våge benveien fra Øystre Slidre påtvers over Hurum til Torstad. Eller de er kommet vestenfra Sogn, hvor Sigvat, som man siden skal få se, hadde sin slekt. For Sigurd Pålson har Torstad ikke vært noe særlig bekvemt sted, medmindre han kom fra Gudbrandsdalen, hvad han ellers godt kan ha gjort, da han hadde eiendommer også der, foruten mangelsted i Valdres og nedover Østlandsbygdene. Handelen om Hellen gjaldt seks kyrleier. Ubeslektet kan Sigurd Pålson, Sigvat og Ulvarna neppe ha vært. En eiendomshandel mellom ubeslektede i de dager var ingen liketil sak. Enkelte ting peker i retning av at Sigurd, som bar det velklingende tilnavn Kyraugha, var gift med en tredje datter av Ogmund (diplom XIV, 1340. Stee).

Siden blir det ikke stort man hører til Sigvat og Ulvarna. Ulvarna nevnes ikke etter 1361. (Diplom III, 255, 1361. Stee.) Sigvat er i 1364 lagrettemann ved en ættledning, hvor provst Ivar Trondson lyser sin uekte datter, Ingeleif, i kull og kjønn. (II, 301, 1364.) Samme år (diplom III, 269, 1364) gjør Sigrid Josefsdatter, formentlig av Karlshovedætten i Kaupanger i Sogn, krav overfor Sigvat Andorsøn på arven etter hennes bror, Endride. Årsaken til at Sigvat sitter inne med denne arv, gjøres der ikke nærmere rede for. Men det er et fingerpek om at hans ætt er å søke vestenfjells.

I 1381 er iallfall både Sigvat og Ulvarna døde. De kan ikke ha vært særlig gamle folk noen av dem. Utover i 1370-årene gikk der svære epidemier over bygdene. Det er trolig at de gjorde sterke innhugg i den allerede av sortedøden voldsomt uttynnede befolkning. Når man må slutte at Sigvat og Ulvarna i 1381 ikke lenger var blandt de levendes tall, støtter det sig til et diplom, III, 330, 1381, hvorav det fremgår at der nu er kommet et nytt slektledd til makten. Det er *Jogeir Sigvatsøn* som nu har overtatt rollen som Gudbrand Alvsøns «arvefiende». Det gjelder arv etter Håkon Trondsøn. Denne gang later det imidlertid til at Jogeir

trekker det korteste strå. Da spørsmålet om arv efter Håkon Trondson i 1389 (diplom IV, 573, 1389) igjen er fremme, nevnes ikke Jøgeir Sigvatson.

Sigvat og Ulvarna hadde sønnene Jøger Sigvatson og Erling Sigvatson. Sannsynligvis også Hallkjell Sigvatson som må ha vært en betrodd mann, da han ofte blev benyttet som lagrettemann. (Diplom I, 486, 488, 489, 1421.)

Jøger Sigvatson bodde på Store-Kvale. Hvem han var gift med, vites ikke. Heller ikke vet man synderlig meget om hans formuesforhold. Men det er grunn til å tro at Sigvat Andorsøns velstand ikke hadde vært liten og at hans sønner forstod å øke sitt bo. Ifølge diplom II, 445, 1405—06 var Jøger lagrettemann, en stilling som bare tilfalt en bygds mest fremstående menn. Det gjaldt en eiendomshandel mellom to brødre, Lasse og Nisse (Nikolaus, Niels) Magnusson angående ni lobbol i Lomen. Disse to brødre var i parentes sagt sønner av sysselmann Magnus Sveinsson Stoltekarl. Det senere Niels-navn på Nedre Kvale skrev sig visstnok fra Nisse Magnusson. En datter er vel blitt gift til Kvale. I et diplom, II, 496, 1422, får Jøger stadfestelse på et tidligere kjøp av Rognaldsgården i Ormestad. Handelen var formentlig avsluttet for lengere tid tilbake. Selgeren het Hjermund (Eivindson?). Imidlertid er Hjermunds datter, Ranveig, kommet til skjels år og alder og gjør odelspåtale. Jøger må punge ut, til tross for at Ranveig sannsynligvis var hans brorsønn, Torstein Erlingsøns, kone.

Det er det siste man hører til Jøger Kvale. Han har nu vært bra op i årene og er kanskje død ved dette tidspunkt.

Så kommer en død tid for Kvale som for det meste av personalhistorien her i landet. Først ved 1500-tallet dukker et nytt navn op — Anders Kvale. Det kan se nokså forvirrende ut. Men det er ikke så ille som det synes med denne plutselig fremdukende Anders. De danske embedsmenn som var mestre i navnerot, har også forgrepet sig på den såkalte Anders. At navnet var forvansket fra Andor til Anders, får man beviset for i et dokument av året 1556: Bjørn Oluszon selger til Suord Bordzon fjorten løbsbol i Midlysne i Lærdal i Tønjums sogn. Det er undertegnet av Jørrenn Guttormson, lensmann i Syndre Valdres, Euind Bordzon, *Jøger Andorsøn*, Olu Jonszon, Knud Anderzon

og Olu Torstensson, svorne lagrettemenn i Slidre. Jøger Andorsson er utvilsomt sønn av «Anders» Kvale, og han har ved denne anledning sørget for at navnet blev skrevet riktig. To søstre, Olof (Auluf) og Torney Andersdøtre, som ifølge et diplom av 1561 solgte 3 løbol i Sundem til Thorkel Jevne, har antagelig vært døtre av «Anders» (Andor) Kvale. Dokumentet kom i sin tid til Riksarkivet fra Kvale. Det spørsmål får, foreløbig iallfall, stå åpent om «Anders» Kvale var sønn av Jøger som forsvant kortere eller lengere tid efter 1422, eller om der ligger to ledd imellem. Med den tids mangegangere ekteskap for mennenes vedkommende er det teoretisk mulig at «Anders» var sønn av Jøger Sigvatson. Menn kunde siste gang gifte sig i sin høie oldingealder, og der kunde ligge svære åremål mellem eldste og yngste barn og også mellem barnekullene, fordi et mellemliggende ekteskap var barnløst.

Ifølge Akershus lens regnskaper av 1557 har nok Jøger Andorsson Kvale på det tidspunkt hatt et lite uhell. På sakefallslisten står nemlig å lese at han har måttet bøte «for sin synd for leiermål». Han tituleres ganske visst som Jørgen Hvall. Men for de danske embedsmenn var det ikke så nøie med en pølse i slaktetiden. Hvad uhellet angår kunde han trøste sig med at det ikke gikk hans pårørende, Guttorm Lauridzøn (Berge), bedre. Han fikk ved samme anledning en påminnelse «fordi han belaa sin frenke» (Birgit Aslaksdatter). Angjeldende sakefallsliste viser forøvrig at der har vært nokså megen uorden i Slidre nettop da. Man finner en pen samling håndfaste neveslag og øksehugg, endog et drap.

I 1567 underskriver Jøger Kvale bønnskriftet i anledning av fraterniseringen med svenskene under krigen. Øverst på fortegnelsen står «bispens sendesvend Gudelig Strand» (Gullik Strand), som det heter i skattelisten av 1528. Men så kommer Jøger Kvale. Jøger har altså vært en av de første blandt likemenn av Slidregjeldinger.

Efter 1567 hører man ikke mere til Jøger Andorsson Kvale. I 1580 noterer man hans sønn, Niels Jøgersøn. I 1591 er Niels lagrettemann: Den 11. august 1592 er der under fogdens opphold på gården satt en lagrette hos Niels Kvale. Det gjelder ordningen av et gammelt tvistemål om fem løbol i Skammestein. På den ene

side har man Arne Ulfson Kvale. På den annen side forskjellige familiemedlemmer på Vøle og Alvestad. Niels Kvale optrer på «hans hustruffue og børns vegne», idet han er gift med datter av Gudbrand Vøle. Saken ordnes i mindelighet. Arne Kvale erlegger en pengesum og beholder de fem løbbol. I 1598 er Niels Kvale lagrettemann i sak Robøle—Alvestad. I 1599 er Niels Jøgersøn Kvale igjen lagrettemann. Hittil har Niels Jøgersøn ved navneopregninger alltid gått foran Arne Ulfson. Men i 1604 er Arne Kvale kommet foran Niels Kvale. Det blir da et spørsmål om det ikke er Niels Jøgersøns sønn, Niels Nielsøn, som er trådt i farens sted som lagrettemann. Likeledes blir det et spørsmål om den Niels Kvale som i 1599 gifter sig med Arne Kvaless datter, Sigrid, er den gamle eller den unge Niels. Det har skapt endel forvirring. Men man er visst på den sikre side når man sier det var den unge, som også kaltes Niels Nielsøn Hjelle. I 1611 under omtalen av en flomsak, synes Niels Jøgersøn ennu å være bruker på Nedre Kvale. I 1615 likeledes. Med odell, selveie og leilendingsjord råder Niels (Jøgersøn) Kvale i det år over tilsammen $5\frac{1}{2}$ hud og 4 skinn, efter stedlige forhold et stort bruk. Men i dette året synes Niels Jøgersøn å være død; for i skattemlisten av 1616 står Ingrid Kvale opført som bruker.

Navnet på den Gudbrandsdatter, Niels Jøgersøn var gift med i 1592, er ikke angitt, så man vet ikke om han hadde den samme kone i 1616 som i 1592. Men konene var ikke så holdbare i de dager som nu, så han har vel skiftet han som så mange andre. Det ser også ut som det iallfall har vært to kull barn hos Niels Jøgersøn, og at Gudbrand Nielsøn, som blev gift til Skogstad i Øie omkring 1615 eller noe før med datter av den foregående bruker, Torstein Torsteinsøn, har vært av siste kull. Torstein Torstensøn var bror av Anders Torsteinsøn på Nordstrand i Aurdal. Anders eiet, foruten to huder i Nordstrand, jord i Hellen, Gladeim, Hande og Snorten, tilsammen fire huder og fire skinn. Brødrene har sikkert på en eller annen måte tilhørt Store-Kvale-ættene, men hvorledes er ikke klarlagt. Nordstrand har neppe vært deres fødested. Anders kom til gården ved kjøp av Oluf Aslaksøn Søndre Rogne. Anders og Oluf lå i lang tid i strid med hinannen om det såkalte Jøsenjordet på Strand.

Hermed forlater vi Jøgergrenen på Nedre Store-Kvale. Dens

fortsettelse opover mot vår tid finnes i Tore Eys bok: «Vang og Slidre».

*

Om *Erling Sigvatsøn*, Jøger Sigvatsøns bror, er det ikke stort man får vite. Diplom II, 505, 1424, forteller at han selger sin eiendom i Kjøs i Hurum til Finved Jonsøn. Finved Jonsøn må ha vært hans svigersønn eller på annen måte en pårørende; for Kjøs er ikke gått ut av slekten. Hundre år senere sitter der en Sigvat i Kjøs, og slekten har helt nedover mot vår tid vært sig bevisst å høre til en spesiell storætt. Kanskje har handelen i 1424 bare vært en pantsettelse. Erling hadde iallfall to sønner til å ta arv etter sig. Diplom I, 409, 1398 synes å angi at Erling Sigvatsøn det år er vidne i en sak på Hedmark. Hvis det er den samme Erling Sigvatsøn, hvad man må anta, da der i samme forbindelse forekommer et annet Stor-Kvalenavn — Bjørn Androsesøn (Androsøn), har Erling Sigvatsøn vært bosatt på Hedmark.

Erling Sigvatsøns sønn, *Torstein Erlingsøn*, har fått en bredere plass i de gamle dokumenter enn faren. Den Torstein som nevnes i diplommet av 1422 (II, 667, 1422 Hovi,) kalles bare Torstein, så man har ikke noen absolutt sikkerhet for at det er Torstein Erlingsøn. Men etter 1440 optrer han under fullt navn. I diplom II, 565, 1443 heter det: «Eivind Amundsøn, Tosten Thorkelsøn og Erik Nicolson hilser at de var på Rogne og at Torstein Erlingsøn solgte til Thorkel Thorkelsøn 12 løbol i Gautesgården i Yrisstad og samtykket i sin bror Sigvats salg av 11 løbol i Ormestad, hvorpå Thorkel gav Torstein i vennegave 3½ løbol i Ellefstad, alt i Hvams herred i Valdres».

Diplom XIII, 91, 1450, Kvale, forteller at Torstein Erlingsøn har oppebåret betalingen for 7½ løbol i Kvale.

Diplom XII, 205, 1464 beretter at Torstein Erlingsøn og hans hustru, Ingeborg Jonsdatter, erkjenner å ha solgt tre løbol i Midt-brekke og en liten teig i Hamrene til Hjermond Jonsson.

Torstein Erlingsøn nevnes ikke etter 1464. Han har på den tid vært en gammel mann og er formentlig avgått ved døden. Han bodde på Nordre Rogne i Øystre Slidre. I den anledning reiser der sig et nytt problem: Hvilken slekt tilhørte han den Pål, Nordre Rogne, som bebodde gården i kong Olavs regjeringstid mellom 1356 og 1380? Og som var far til de «Påls barn på

Rogne», som nevnes i et oldbrev VII, 342, 1403? Det har vært antatt at denne Pål på Nordre Rogne var Pål Sigurdson, en direkte etterkommer av riksråd Pål Eiriksson. Det er imidlertid slett ikke avgjort at så var tilfelle. Den i 1403 avdøde Pål kan ha vært Pål Arnfinson, sønn av Arnfin Ogmundson og søskenbarn av Sigvat Andorsøn. At denne Pål levde ennu i 1393 vet man derav at han i det år hadde et arveoppgjør med ridder og sysselmann i Nordre Gudbrandsdalen Halvard Alvsson. Trekker man en slutning i denne retning, får man forklaringen på at Torstein Erlingsøn og hans efterslekt *eiet* og bebodde Nordre Rogne. Eiendomsjord var ikke daglig vare i 1400- og 1500-tallet. De fleste satt på bykslet jord.

I skattemisten av 1528 er Rogne dessverre gått ut. Men av et tvistemål mellom Erling Nordre Rogne og Olav Søndre Rogne i 1584 finner man det gamle slektsnavn fra Sigvat Andorsøn-ætten: Erling. Tvistemålet er i sig selv av en likefrem kostelig art i all sin beklagelighet. Det er Olav (Aslaksøn) Søndre Rogne som har stevnet sin nabo, Erling, «for grandespilde og grandeslaug». Olav er Statens leilending. Erling troner stolt på sin odelsjord. Knud Hande, kgl. majestæts bundelensmann i Slidre, har foretatt stevningen. Niels Melby, Sivard Magistad, Ole Torstensøn Hegge og Halvard Røn er lagrette. Skriverens fullmektig, Jens Andersøn (Semeleng av Losna), er også tilstede. Åstedet er Søndre Rogne. Så gjør Olav i disse menns påhør Erling det nærgående spørsmål, «hvorfor hans creature og heste ikke kunde gaa i skoven foruden røveri paa Hs. Kgl. Mj.stets leiemaal uden at blive behandlede som av bjørn og vilde bæster og ikke av kristne folk». Erling svarer smørblidt og nabovennlig på både dette og andre likeså vanskelige spørsmål, og retten har sikkert vært i villrede med hvorledes den skulde gripe saken an overfor så megen elskverdighet. Men Olav kan av dyrekjøpt erfaring opplyse at lagretten ikke er vel ute av gården igjen, før Erling er den gamle og hverken respekterer lov eller orden

Hele affæren smaker formelig av hedenskap og saga. (Rogne, 16. mai 1584. Innlånte diplomer, eske I, 1306—1599.)

Ifølge Tore Ey: «Vang og Slidre», fantes der ennu i 1667 en Elling på Nordre Rogne — Elling Johannesøn. Hans sønn, Johannes Ellingsøn, hadde en sønn, Elling, og en sønn, Sevald

(Sigvat), blandt andre, foruten en datter, Ingrid. Man skjønner at slekten har holdt sig. Johannes og Ingrid var også Nedre-Kvale-navn.

Sigvat Andorsøns slekt *bakover* er et kapitel for sig. Jeg har ved en annen anledning — i korthet sagt — søkt å påvise at Sigvat Andorsøn var sønn av Andor Arnfinsøn på Æri i Lærdal, som igjen var sønn av Arnfin Ogmundson, måskje boende på Nordre Rogne i Øystre Slidre. Arnfin var lagrettemann i Slidre i 1311 og 1324 (oldbrev II, 94; IV, 147 og IV, 160). Hans foreldre var formentlig Ogmund Gautsøn og Ingeborg Pålzdatter på den forsvunne Åsgård ved Lærdalsøren. Ogmund Gautsøn var av en på Hafslo boende stormannsætt, hvis tre mannlige representanter var brødrene Eystein Mugga, Gaute og Arnfin Isakssønner med ætterøtter tilbake i Sverretiden og med omfattende slektsforbindelser. Omkring de to Store-Kvaleætter som har overlevet århundrene, Pål Eirikssøns og Sigvat Andorsøns, skimter man i det hele tatt mektige ættegrupperinger. Kvalefolkene synes å ha vært slektsforbundet med nærsagt alle de ætter som i middelalderen var av betydning. Ennu vet vi for lite om våre middelalderætter og deres forgreninger. Det må engang tas opp på bredt grunnlag. Kanskje vil det lykkes å komme et skritt videre. Men det er en stor oppgave. Bare Boltættens forhold til Sundbu, Pål Eiriksson og Sogneættene krever en grundig fordypelse. Det turde komme å vise sig at Bolternes vugge har stått i Sogn.

*

Vi har fulgt Sigvat Andorsøns og Ulvarna Jodgeirsdatters efterslekt gjennom tre århundrer. Det er ingen ringe tid for en slekt. Det sies ikke med rene ord i oldbrevene at sønn avløste far. Men slektsgangen er utvilsom. Navn og eiendomsforhold avgir i dette tilfelle et så tydelig vidnesbyrd at en feiltagelse vanskelig kan være mulig.

Kan der gis en almindelig karakteristik av de to Store-Kvaleætter? Det lar sig ikke lett gjøre. For det første har gifteforbindelsene vært så tallrike at den enkelte ætts preg er utvisket. For det annet er de kilder som står til ens rådighet i slike tilfelle, så sparsomme, så knapt forretningsmessige eller så tørt embedsmessige at de næsten aldri kommer inn på rent menneskelige områder. Fra de senere århundrer synes det dog at to typer har

kjempet om overtaket — en høi og lys og en firskåren mørk med brunlig hud og sort, glatt hår. Høi alder har vært et særkjenne. Det skulde vel tyde på fysisk styrke. Det har i de senere slektsledd vekslet med ubøielige, temperamentsfulle hardhauser og menn med et utpreget stemningsliv og kunstneriske anlegg. Rettshaveri og maktsyke forbundet med nærighet har ikke vært ukjent. Man har ikke bare hengt ved jorden og dyrket jorden, men også hatt en tydelig hang til jordhunger. Man likte å slå under sig som det heter. En skarp tunge og et godt blikk for andres svakheter har fulgt med. Man har ikke alltid vært noen kostforakter, hvad sterke saker angikk. Og det hadde da gjerne ufred i sitt følge. Den centrale slektsegenskap har kanskje vært naturlig selvfølelse og trang til selvhevdelse. Man har ikke likt å ha noen over sig. Prester og andre embedsfolk har ikke hatt lett for å komme noen vei med befolkningen i Nordre Valdres. Gikk det ikke med det gode, gikk det helst ikke. Tingfreden blev ofte brutt i gamle dager, og det er karakteristisk at fredsforstyrrelserne hørte til bestemte slekter. En bonde forlangte at presten ikke måtte gå på prekestolen før han hadde innfunnet sig i kirken. Og det blev respektert. Vi har sett hvorledes Erling på Nordre Rogne grep tingene an. Det var sikkert ikke enestående. Den ene grend møtte den annen til holmgang for fiskets skyld, og man brukte kniven så vel og lenge at flere av deltagerne lå igjen på kamplassen. Hvorledes forholdet var mellem gudbrandsdølene og valdrisene og mellem hallingdølene og valdrisene er en kjent sak. Også der gikk det på livet løs. Men man har også eksempler som viser edlere fornemmelser: To brødre i Vang lå i bitter strid om retten til å få fedregården eller rettere sagt en del av den. Den ene, Tomas, fikk gang på gang dom på sin bror, Ola. Men Ola satt hårdnakket dommen overhørig og var sin bror til allslags ulempe. Ola, som ikke var Guds beste barn i noen henseende, innviklet sig efterhånden i så mange forgælsler, spesielt overfor presten, at han blev dømt til å tilbringe livet på Akershus. Nu skulde man jo tro at Tomas følte sig lettet ved å være kvitt sin brysomme bror. Men hvad skjedde? Han kjøpte ham fri. Så rotfestet var slektsfølelsen at den var sterkere enn alt annet. Det hendte omkring 1600-tallet.

Anders Stilloff.